

У ВІДБЛИСКУ ІСКРИ ПРОМЕТЕЯ

(рецензія на навчальний посібник: *Ткачук О.М. Інтертекст поеми «Кавказ» Тараса Шевченка: прометеїзм в орієнтальному дискурсі. Навчальний посібник / О.М. Ткачук. – Тернопіль: Медобори, 2012. – 131 с.)*

Сучасна філологічна освіта вимагає принципового оновлення рецепції художнього слова, тому на часі навчальні і наукові видання, які б пропонували принципово свіжий погляд на ключові постаті літературного процесу, не оминаючи кращих традиційних постулатів української філології. Навчальний посібник О. Ткачука присвячений дослідженню тексту поеми Тараса Шевченка «Кавказ» як носія прометеїзму з погляду орієнтального дискурсу. Комплексність філологічної методології реалізується у застосуванні герменевтичних, структуральних, інтердисциплінарних, етико-моральних, історіософських концепцій (як заявляє сам дослідник), хоча ці методи вочевидь не можуть вповні зреалізуватися в обсязі навчального посібника і, вірогідно, будуть розгорнуті в подальших дослідженнях. Центральним поняттям, що пронизує посібник, стає текст, що науковець лаконічно, але теоретично доказово обґрунтував у вступі.

У чотирьох розділах посібника автор розкриває концепцію прометеїзму в орієнтальному дискурсі, у першому розмірковує про антиколоніальні мотиви поеми «Кавказ» у контексті суб'єктивного дискурсу і, спираючись на твердження О. Білецького, вмотивовує популярність жанру поеми в творчості романтиків (і Шевченка, творчість якого розвивалася в річищі романтизму) його домінуванням у доробку Дж. Г. Байрона. Проте більшість представників західноєвропейської літератури в поемах справді, як про це і згадує О. Ткачук, надають перевагу не суспільно значущим проблемам та історіософським узагальненням, а зображенню непересічної особистості в ліричному просторі та епічних перипетіях – від містичних візій до захопливих авантур. Тому не можна не підтримати твердження про феноменальність Шевченкової поеми «Кавказ» у загальному масиві сучасних йому текстів. Від ескізного окреслення своєрідності жанрового мислення поета дослідник логічно переходить до поліфункціональної моделі наративу тексту, зазначаючи, що ліризм викладу не позначився на епічній масштабності картини.

Не вповні доцільним у плані аналізу художнього тексту вважаємо екскурс в експансію православ'я як елементу політики царської Росії у другому розділі, натомість обґрунтованість цитат із сучасних російських публіцистичних джерел незаперечна (особливо якщо врахувати, що вони містять спогади царських воєначальників). Також вагомим ілюстративним матеріалом є певне ідеологічне протистояння російських письменників у обстоюванні/засудженні експансії царату на Кавказі. Хотілося б також бачити обґрунтованість переходу від Пушкіна, що уславлює завоювання Кавказу, до Пушкіна, що оспівує визвольну війну греків [с. 27–32], хоча, певно, пояснення полягає у релігійній доміні: греки – одновірці, народності і етнічні групи Кавказу – ні... Різномасштабне прочитання

«кавказьких» текстів відомих або ж маловідомих й у філологічних колах письменників призводить до моральних і суспільно значущих узагальнень, одне з яких формулює прометеїзм як героїчне прагнення до справедливості.

Виявляючи функціонування концепта прометеїзму у структурі поеми (третьій розділ), дослідник насамперед звертається до теоретичного підґрунтя композиції твору, вияскравлюючи новаторство композиції шевченкового тексту. Однак не можемо погодитися з науковцем щодо дефініціювання прометеїзму як концепта, бо це поняття у філологічній науці прочитується з лінгвокультурних позицій, як певний етап у становленні ментальної парадигми авторського дискурсу. Саме в концепті поняття поляризується щодо етнічно визначеної особистості, а концептами вважаються слова, що виформовують національну свідомість. Щодо української культури такими можна вважати поняття: віра, правда, доля тощо. Провідні дослідники зазначають, що у концептах акумулюється насичений текст, який містить глибинні смисли, тобто проєкцію культури у свідомості людини.

О. Ткачук простежує історію образу Прометея найперше в античній традиції, відтак слушно вводить його до пантеону «вічних» і долучає до аналізу спостереження філософів, філологів, митців. Воля, нескореність, невмирущість і непереможність народу становлять ідейне наповнення постаті Прометея у поемі Шевченка, що принципово відрізняє його від попередників, зберігаючи поряд із цим трагедійне емоційне забарвлення. Не можна оминати слушно залучені дослідником до аналізу лінгвістичні засоби, зокрема йдеться про різні форми канонізованої риторики в тексті Шевченка: від біблійних образів і формул до офіційної лексики імперського чиновництва, що інтерпретується як своєрідний прийом деміфологізації колоніалізму. Семантика образу Прометея в українській літературі у завершальному розділі послідовно проєктується на творчу спадщину І. Франка, Лесі Українки, А. Малишка, І. Драча та ін.

Дещо суперечливим щодо «географічної ментальності» східних слов'ян є визначена автором приналежність тексту Кавказу до орієнтального дискурсу, однак зауважмо, що для наукової рецепції образів світової літератури така позиція цілком звична. Прагнення до максимальної повноти викладу подекуди позначається на логічній послідовності, тому трапляються не завжди чіткі переходи між змістовими фрагментами. Окрім того, питання варто було б розподілити за розділами, а не наводити наприкінці посібника.

Однак, варто зазначити, що в процесі аналітичного прочитання видання сприймається як системне дослідження заявленої проблеми, необхідне передусім для викладачів літературознавчих дисциплін, студентів і магістрантів, а також для усіх поціновувачів і дослідників художнього тексту, яким він пропонує розуміння такого своєрідного світоглядно-художнього явища як прометеїзм. Рецензована книга відповідає сучасним філологічним науковим тенденціям, і, за задумом автора дослідження, дає змогу наблизитись до розуміння складної, багатоаспектної й цілісної природи поетичного тексту.

Олена Єременко, доктор філологічних наук